

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ

Fakulta sociálních studií

Katedra sociologie

SOC 403 Teoretická sociologie 20. století

**Reflexe B. Andersona za pomoci konceptů oslabení států M. Castellse a systémové
analýzy a diferenciacie T. Parsonse**

Závěrečná esej

Jana Krištoforyová (UČO 65514)

Vyučující: doc. PhDr. et Ing. Radim Marada, Ph.D.

Semestr: podzim 2005

V Brně dne 23.1. 2006

1. Úvod

V předkládané eseji se pokusím o propojení myšlenek o roli státu a národa, které formulovali Anderson, Castells a Parsons. Má interpretace je založena na tezi, že procesy diferenciací, které daly vzniknout moderní společnosti a moderním státům, se posouvají na vyšší úroveň. Diferenciace se již neprojevuje pouze mezi jednotlivými subsystemy společnosti (tedy politického systému státu), ale přesouvá se na vyšší úroveň. Příkladem je politický systém EU, který sice nemá podobu státu, jak jej známe z demokratických systémů západních zemí, ale v mnoha prvcích dochází k integraci a diferenciaci mezi členskými zeměmi v rámci jednoho celku.

Castellovy příklady oslabení státu lze nalézt i v EU, proto poukážu na oblasti, kde všude politický systém členských států oslabuje a stává se subsystemem zapojeným do vyššího systémového celku – EU. Na závěr se pokusím najít spojnici a rozdíly mezi národem, jak jej definuje Anderson, a mezi procesy formování evropského společenství.

2. Oslabení státu v kontextu systémové analýzy T. Parsonse

Castells poukazuje na oslabování suverenity národních států ve prospěch nadnárodních nebo také regionálních autorit. Ve svém textu přináší důkazy pro svou tezi, že národní stát, jak byl vytvořen v moderní době, ztrácí svou sílu a moc, ale nepřichází zcela o všechno svůj vliv. Oslabení státu pramení hlavně z růstu vlivu globálních sítí, které stát přesahují. Castells vnímá současné národní státy jako jednotky, které již nejsou zcela autonomní a nemají plně ve svých rukou monopol na použití násilí. Také dosah jejich administrativních aparátů není striktně vymezen ohraničeným teritoriem náležícím danému státu. Za klíčové lze považovat tvrzení, že stát již není schopen adekvátně reagovat na sociální požadavky, čímž ztrácí svou legitimitu.

Z pohledu systémové analýzy T. Parsonse v takové situaci nastává tlak na systém, který vyvolává procesy adaptace na novou situaci. Dochází k hledání nového uspořádání systému, které by bylo schopné reagovat na požadavky adekvátním způsobem.

Pro Parsonse je fungování systému zapojeno do evolučního procesu, který prostřednictvím diferenciací dosahuje progresivní evoluce k vyšším úrovním systému. Právě tento předpoklad mne vede k chápání oslabení role státu jako součásti evoluce k novým formám politického systému, který může být ilustrován právě na EU.

Podle Parsonse došlo k vzniku státu postupným vydělováním sfér (ekonomiky, práva, rodiny,...) z vlivu lokálních autorit. Analogicky lze dle mého názoru nahlížet na evropskou integraci, jako na proces vydělování sfér vlivu z úrovně států, na úroveň nadnárodních autorit.

Nyní bych ráda stručně poukázala na některé důležité oblasti diferenciacce, ve kterých stát ztrácí schopnost autonomně jednat a stává se spíše jedním z více aktérů, kteří mohou chod událostí ovlivňovat. Podle platného smluvního rámce EU jsou kompetence jasně rozděleny mezi státy a evropské instituce. První oblast politik je plně v rukou nadnárodních institucí, v nichž sice státy mají své zástupce, nicméně jejich postoje mohou být přehlasovány či pozměněny většinou hlasů všech států. Jedná se o tyto politiky: měnová (pro země eurozóny), celní a společná obchodní politika a problematika společného trhu. V dalších oblastech mohou členské státy zasahovat za předpokladu, že již tak neučinily orgány EU. Jedná se o: zemědělství, životní prostředí, azylovou, vízovou a přistěhovaleckou politiku a další (více viz www.europa.eu.int).

Toto posouvání těžiště rozhodování od států směrem k nadnárodním orgánům chápu jako projev výše zmíněné diferenciacce na nové úrovni politického systému, který se v EU vytváří.

3. Spojnice a rozdíly národního a evropského společenství

Zajímavá otázka, na kterou jsem hledala odpověď, spočívá v podobě společenství, které se v tomto politickém systému vytváří. Následující část se budu zabývat charakteristikami evropského společenství a tím, jak se liší od společenství národního. Vycházet budu z definice národa, kterou vytyčil Anderson¹. Závěrem se zamyslím nad důsledky nového uspořádání vztahů mezi státem a národem.

3.1. Národ jako pomyslné společenství

V EU dochází k vytváření politické a symbolické reprezentace (instituce EU: Rada, Komise, Evropský parlament; evropská hymna, občanství, vlajka, den Evropy, měna euro, mapy...). Tyto reprezentace jsou však dosud prázdné. Lidé „tam dole“ se s nimi neztotožňují. Nepovažují je, tzn. nepředstavují si, že to jsou reprezentace jich samotných coby jednotného společenství lidí, kteří jsou si navzájem podobní a v jistém ohledu také sobě rovní.

¹ „Národ existuje v představách jako společenství ze samé podstaty vnějškově ohraničené a svrchované“ (Anderson 2003: 243).

3.2. Vnější ohraničenost a krátká historie

Pro národ či kolektivní identitu je charakteristické, že jedinci v něm spojení jsou schopni si představit sami sebe jako součást ohraničeného společenství. Jsou tedy schopni odlišit ty, kdo jsou jim podobní od těch, kdo do společenství nepatří. S hranicemi v EU je to značně problematické. Otevřenost unie k rozšiřování o nové státy je klíčová. S každým rozšířením dochází k opakovanému posunu hranic společného prostoru. Přijímání nových států zvyšuje diverzitu kulturních prvků, které EU zastřešuje. Tempo rozšiřování navíc způsobuje, že než se členové stihnou seznámit s nově přichozími zeměmi, je tu rozšíření nové. Opakované posouvání hranic společenství tedy neumožňuje vytvoření společné identity. Ti, kteří ještě včera stáli vně, jsou dnes uvnitř a stávají se členy společenství. Aspekt posouvání hranic je navíc posílen obtížností poznání všech členských zemí mezi sebou. Je realitou, že v současné EU si někteří členové starších států unie neumí vůbec představit co jsou to vlastně za lidi ti z toho Pobaltí, Slovenska či Česka.

Překážkou pro vytvoření evropské identity však není jen nedostatečně ohraničený prostor, ale podle mne je to i nedostatečný čas. Zatímco národy, jak je chápeme dnes, se vytvářely v průběhu dvou století, časový prostor pro vytváření evropské identity je velmi krátký. EU své počátky v 50. letech 20. století, avšak podoba, kterou známe dnes, se utváří přibližně od 90. let. Je to tedy pouhých 15 let.

4. Vztah národa a státu – Anderson a Castells

Anderson, který klade základní otázku proč národní identita dodnes poskytuje tak hlubokou emocionálně založenou legitimitu, vychází z opačných předpokladů než Castells. Pro Castellsa je národní stát vyprázdněným pojmem, který ztratil sílu, mobilizační potenciál i svou legitimitu (Castells 1997: 269). Oproti tomu se Anderson opírá o předpoklad, že národní identita je v politickém životě naší doby tou nejuniverzálnější legitimní hodnotou. (Anderson 2003: 241) Přestože Anderson nehovoří výslovně o státu, je zřejmé, že chápe stát (a jeho instituce a další formy reprezentace) jako vyjádření suverenity konkrétního národa. Podoba dnešních států odráží historický vývoj postupného vymaňování národů z nadvlády dynastických říší. Stalo se samozřejmostí, že národ (ačkoliv není nikde definován) má právo na sebeurčení v podobě vlastního státu a vlastního území. Národ je však dle Andersona jen určitý způsob, kterým lidé vnímají spojení s ostatními lidmi. Prosadilo se jako jediný možný způsob uvažování o vztazích k ostatním lidem. Posuny, které nastávají v úloze států, jež jsou silně ovlivněny globálními sítěmi a organizacemi, však ovlivňují i vztah státu a národa.

Přestože se může zdát, že Castellsovy argumenty o oslabující roli státu a odpojování státu od národa, jsou v rozporu s Andersonovými předpoklady o síle, kterou skýtá představa národa, dovoluji si tvrdit, že i Anderson připouští nové způsoby vytváření kolektivních identit. Když Anderson píše o internacionálním řádu 21. století (Anderson 2003: 240), naznačuje, že dochází a bude docházet k novému uspořádání vztahů mezi národy a státy. Toto uspořádání se vyznačuje hlavně odpojením národa od státu nebo oslabením této vazby.

5. Castellsův paradox na závěr: role státu v budoucnu

Identita, kterou poskytuje stát prostřednictvím spojení s národní identitou a mytologií, je oslabována konkurenčními identitami pramenícími z globalizace. Castells si všímá, že čím více státy zdůrazňují národní kořeny a spojení, tím méně mohou být úspěšnými na globálním systému sdílené moci. Jejich zapojení a úspěch na globálním poli vede k opuštění nacionalistického diskurzu, což sledujeme v současné EU v souvislosti s debatou o euroústavě, identitě evropských občanů a také o fungování či nefungování evropské veřejnosti.

Aby státy dále mohly uplatňovat svůj vliv na globálním poli upouštějí od svých kořenů v nacionalismu a začínají se odvolávat na nový zdroj legitimacy, na novou sféru svého vlivu. V případě EU pak pozorujeme snahy vytvářet vazby mezi občany členských států a pokusy obracet se na evropskou veřejnost a evropské občany.

Jaký z tohoto paradoxu plyne závěr? Pokud v konkrétním sociálním systému pozorujeme procesy diferenciací, které pod vlivem Parsonsovy analýzy vnímáme jako evoluční posun k vyšší úrovni systému, usuzujeme, že role států jakožto jednotlivých autonomních systémů je oslabována. Dochází k situaci, kdy vytvářením nových vazeb a propojení vzniká vyšší úroveň sociálního systému, v němž sice státy hrají důležitou roli, ale nejsou již zcela autonomními aktéry. Opuštěním národních kořenů státu, k němuž dochází v tomto adaptačním procesu, se stát připravuje o základní bázi své legitimacy. I když s pomocí Andersonových úvah zjišťujeme, že národní společenství je pomyslné a tudíž také nahraditelné jinou konstrukcí kolektivní identity, je proměna systému složitým dějem. Z historie budování národů je pak možné se poučit, že je to proces dlouhý, komplikovaný a nese s sebou své důsledky. Na cestě směrem k budování nového vztahového rámce, který v by příkladě EU vytvořil evropské pomyslné společenství, jenž bude základem legitimacy nové úrovně systému, je však zatím mnoho překážek, které je potřeba překonat. Přestože v EU fungují různé institucionální i symbolické reprezentace evropské identity, není mezi

občany tato kolektivní identita prožívána. Nedostatek času a také proměnlivost hranic tvoří hlavní překážky pro společnou evropskou identitu.

Literatura:

Anderson, Benedict. 2003. *Pomyslná společenství*. In: Hroch, M. ed. 2003. Pohledy na národ a nacionalismus. Praha: SLON, s. 239-269.

Castells, Manuel. 1997. *The Power of Identity*. Oxford, UK: Blackwell.

Parsons, Talcott. 1971. *The System of Modern Societies*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, inc.

Portál Evropské unie: www.europa.eu.int.